

DİL ARAŞTIRMALARI

Journal of Language Studies

Yıl: 16, Dönem: 2022/Bahar, Sayı: 30

ISSN 1307-7821 | e-ISSN 2757-8003

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Research Article

Türkçenin Söz Dizimi Matematiği*

Syntax Mathematics of Turkish

* Bu çalışma, TÜBİTAK 46. Ortaöğretim Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışması'na katılmış ve Kayseri Bölge Sergisi'nde birincilik elde etmiştir.

Kadir Yılmaz

Dr., Sivas Fen Lisesi

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Sivas / Türkiye

e-posta kadiryilmazsfl@gmail.com

orcid 0000-0001-5154-8322

doi 10.54316/dilarastirmalari.1052570

Elif Sena Bayraktutar

Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Tıp Fakültesi, 4. Sınıf, Sivas / Türkiye

Nisa Nur Yağcı

Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi

Diş Hekimliği Fakültesi, 4. Sınıf, Ankara / Türkiye

Atrf

Citation

Yılmaz, Kadir; Bayraktutar, Elif Sena; Yağcı, Nisa Nur (2022). Türkçenin Söz Dizimi Matematiği.

Dil Araştırmaları, 30: 157-167

Başvuru

Submitted

02.01.2022

Revizyon

Revised

I.Rev.: 07.01.2022

II.Rev.: 04.02.2022

Kabul

Accepted

21.02.2022

Çevrimiçi Yayın

Published Online

31.05.2022

ÖZ

Yüzyıllar boyu işlenerek gelişen, bilim ve kültür dili olarak saygınlık kazanan Türkçe; günümüzde edebiyat ve bilim dili olarak kabul edilen birçok dünya dilinden daha eski yazılı metinlere sahiptir. Türk dilinin yapısını inceleyen araştırmacılar, dil bilgisi kurallarının son derece düzenli ve istisnasının az oluşuna hayranlıklarını belirtmişlerdir. Türkiye Türkçesinde ve birçok çağdaş Türk lehçesinde gördüğümüz söz dizimi esnekliği, Türkçenin tarihi metinlerinde de oldukça yaygın bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Türkçede birleşik cümlenin unsurları başka dillerdeki aynı yapılardan farklı olarak bağlaçsız birleşebilme özelliğine sahiptir. Birçok dilde bağlaçsız birleşik cümle, dil bilgisi hatası olarak kabul edilir. Cümle öğelerinin dizilişindeki hareketlilik, Türkçenin anlatım gücünü ve imkânlarını genişleten bir özelliktir. Bu söz dizimi esnekliğini matematiksel olarak hesaplayıp örneklendirdiğimizde Türkçenin söz dizimi imkânlarının sınırlarını görmek mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkçenin söz dizimi, söz dizimi matematiği, üretici dil bilgisi, matematiksel dil bilimi

ABSTRACT

Turkish, which has been cultivated and developed for centuries and gaining prestige as the language of science and culture, possesses written texts that are older than many world languages, which are accepted as the language of literature and science today. Researchers, who studied the structure of the Turkish language, expressed their admiration for the extremely regularity of the grammar rules of Turkish and the few exceptions. The syntax flexibility that we see in Turkey Turkish and many contemporary Turkish dialects is also very common in Turkish historical texts. The elements of compound sentences in Turkish have the feature of combining without conjunctions, unlike the same

structures in other languages. In many languages a compound sentence without a conjunction is considered a grammatical error. The mobility in the arrangement of sentence elements is a feature that expands the expressive power and possibilities of Turkish. When we calculate and exemplify this syntax flexibility mathematically, it is possible to see the limits of Turkish syntax possibilities.

Keywords: Turkish syntax, syntax mathematics, generative grammar, mathematical linguistic

1. Giriş

Diller hakkındaki bilgilerimiz sürekli değişmekle ve güncellenmekle birlikte yeryüzünde bugün yedi binin üzerinde dilin konuşulduğu bilinmektedir (Simons 2021). Bu diller arasında Türkçe,¹ Asya ve Avrupa başta olmak üzere dünyanın dört bir yanında 16 milyon kilometrekarelik bir alanda yaklaşık 220 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır.

Türkçe; resmî dil, millî dil, uygarlık dili oluşuyla ve çok eski metinlere sahip yazı dili oluşuyla dünya dilleri arasında önemli bir yere sahiptir. Altay dilleri arasında da en eski yazı dili Türkçedir. Ayrıca Sümerce tabletlerdeki Türkçe kelimelerden hareketle, yaşayan dünya dilleri arasında en eski yazılı metne sahip dilin Türkçe olduğu kabul edilmektedir (Tuna 1997: 49).

Türk dilinin en eski kaynaklarının VIII. yy.dan kalma Orhun Yazıtları olduğu bilgisi genel bir kabuldür fakat Orhun Yazıtları'nda kullanılan gelişmiş dil ve Çin kaynaklarında Türk diliyle ilgili yer verilen bilgiler, Türkçenin daha eskilere tarihlenebileceği konusunda önemli ipuçlarıdır (Ercilasun 2008: XX). Çin kaynaklarında 570'li yıllarda yazıldığı belirtilen *Nirvana Sutra* adlı eser, Çince'den Türkçeye çevrilmiş bir Budizm metnidir. Memluk tarihçisi Devâdârî (XIV. yy.) *Kenzü'd-Dürrer ve Câmiü'l-Gurar* adlı tarih kitabında *Uluğhan Ata Bitigi* adlı bir eserden bahseder. Bu eser, İstemi Kağan dönemine (530-584) kadar tarihlendirilmektedir (akt. Ercilasun 1986: 13). Bunlarla birlikte Esik Kurganı'nda bulunan metal tabakta yer alan iki satırlık yazının MÖ V. yy.a ait olduğu ve Göktürk harfleriyle yazıldığı bilinmektedir.

Osman Nedim Tuna'ya göre Türkçeyle Sümerce yapı itibarıyla tamamen ayrı diller olmasına rağmen iki dilin 168 ortak kelimesi vardır ve bu ortaklık Türkçenin günümüzden en az 8.500 yıl öncesine tarihlenebileceğini göstermektedir (Tuna 1997: 49).

Bütün bu bilgiler ışığında Türkçenin binlerce yıllık geçmişe sahip bir dil olduğunu ve tarih boyunca işlenerek bir medeniyet ve bilim dili kimliği kazandığını söylemek mümkündür.

¹ Bu çalışmada Türkçe, "Türkiye Türkçesi" terimine karşılık kullanılmıştır.

2. Yöntem ve Sınırlılık

Çalışmamızda sosyal bilim araştırmalarında başvurulan yöntemlerden “niceliksel yaklaşım modeli” kullanılmıştır. Konuşma diline ait bir cümlenin kurallı ve anlamlı olmak kaydıyla üretici dil bilgisi yaklaşımından hareketle öğelerinin yer değiştirme kombinasyonları hesaplanıp bunların her birinin anlamlı olup olmadığı irdelenmiştir. Türkçenin özellikle farklı dil ailelerinden bazı dillere göre söz dizimi esnekliğindeki farklılığını göstermek üzere “karşılaştırmalı yöntem”e başvurulmuştur.

Türkçede cümle öğelerinin özgürce yer değiştirebilme özelliğinden yola çıkılarak bir cümlenin anlamlı kaç farklı düzende kurgulanabileceği matematiksel olarak ispatlanmış ve *Ayşe dün pikniğe gitmediği için Osman da bugün partiye gelmeyecekmiş.*² cümlesi 1.152 farklı ve anlamlı biçimde yazılmıştır. Ayrıca 1.152 farklı ve anlamlı biçimde yazdığımız bu cümlenin vurgu yoluyla 9.216 farklı anlam taşıyabileceğine işaret edilmiştir. Türkçe, söz dizimi esnekliği açısından Arapça, İngilizce, Rusça ve Fransızca gibi dillerle karşılaştırılmış; söz dizimi esnekliğinin bu dillerde belli kurallarla sınırlandırıldığı görülmüştür.

3. Üretici Dil Bilgisi ve Söz Dizimi

Üretici dil bilgisi, Chomsky'nin dil bilgisel cümle oluşturacak yapıların kombinasyonlarını veren dizileri tahmin etmeye çalışan söz dizimi yaklaşımıdır ve bir dildeki sınırlı sayıdaki sözcüklerin oluşturduğu sınırsız sayıda kombinasyonu göstermeye çalışır (Müldür 2016: 62). Chomsky'nin bir dil bilgisinin ürettiği cümlelerin dil bilgisel olsa bile anlamlı olmayabileceği düşüncesi (2002: 15) iki sonuca işaret etmektedir. Bir dilin dil bilgisi kuralları dâhilinde üretilen bazı cümleler anlamlı olabileceği gibi bazı cümleler anlamsız olabilmektedir. Karabulut ise sınırlı sayıdaki dil malzemesinden sınırsız sayıdaki yapının nasıl oluştuğunun izahının Türk dili incelemelerinde ancak derin yapıdan yüzey yapıya geçiş göz önüne alınarak mümkün olabileceğini belirtir (2007: 1269).

Korkmaz, söz dizimini (cümle bilgisi) “Bir dilde düşünce ve duyguların tam olarak anlatılabilmesi için gramer kurallarına uygun olarak dizilen kelimelerin, kelime gruplarının cümle ve söz içindeki görevlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle türlerini inceleyen bilim dalıdır.” olarak tanımlar (1992: 33). Delice'nin “Bir kelimenin veya bir kelime öbeğinin bir diğer kelime veya kelime öbeğiyle birleşme durumlarını inceleyen dil bilim dalıdır.” (2012: 15) cümlesiyle tanım getirdiği söz dizimini Topaloğlu “Kelimelerin bir öbek veya cümle oluşturacak biçimde bir araya gelmesinin kurallarını, bir cümleyi meydana getiren öğeleri ve kurallar arasındaki ilişkileri inceleyen dil bilgisi dalıdır.” olarak ifade eder (2019: 119).

Korkmaz (1992: 42) ve Topaloğlu (2019: 48), Türkçenin doğal söz dizimine aykırı olarak devrik cümlede yüklem diğer öğelerden önce geldiğine işaret eder. Karahan ise yüklemi sonda bulunmayan cümlenin devrik cümle olduğuna vurgu yapmaktadır (2014: 100). Devrik cümleyi tanımlarken yüklem sonda yer almaması ölçütü yeterli değildir

² Bu cümle Özgür Aydın'dan (1997) alınmıştır.

zira yüklemi söz öbeğinden oluşan bir cümlede yüklem sonda bulursa bile bu söz öbeğinde yargı bildiren unsur cümlenin sonunda bulunmayabilir. Bu durumda devrik cümle, yüklem öbeğinin yargı unsuru veya yüklemi sonda bulunmayan cümle olarak tanımlanmalıdır. Yüklemi söz öbeğinden oluşan bir cümlede asıl yargı unsuru sonda yer almıyorsa bu cümleleri de devrik cümle olarak adlandırmak yerinde olacaktır.³

Söz, en etkili silahıdır insanın.

Özne: Söz

Yüklem: *en etkili silahıdır insanın*

Anlatıma güç kazandırmak ve anlamı çeşitlendirmek için başvurulan bir öge dizilimi olan devrik cümleye konuşmada sıkça rastlandığı gibi atasözleri, deyimler, tarihî metinler ve çağdaş metinler de tanıklık etmektedir. Özellikle 1940'lı, 1950'li yıllarda hararetli tartışmalara konu olan devrik cümle, siyasi tartışmaların bile malzemesi hâline gelmiş; Başta Nurullah Ataç olmak üzere dönemin bazı yazarları tarafından da bir üslup özelliği olarak çokça tercih edilmiştir.

4. Türkçede Söz Dizimi

Türk dilinin yapısını inceleyen araştırmacılar, Türkçenin dil bilgisi kurallarının son derece düzenli ve istisnasının az oluşuna hayranlıklarını belirtmişler; Türkçenin bilim adamlarının müzakereleri sonucunda ortaya çıkmış gibi mükemmel bir yapıya sahip olduğunu ifade etmişlerdir (Gencan 1971: 31). Bir poliglot olan Belçikalı dil bilimci Vandewalle; Türkçeyi az ve mantıklı kurallara bağlı olması yönüyle satranç oyununa benzetir (Hengirmen 1998: 17). Sherril ise “Türkçe, şimdye kadar öğrenmeye çalıştığım dillerin en dikkate değeridir.” (ytb.: 13) diyerek Türkçenin bir mantık dili olduğuna vurgu yapmıştır. Alman dilci Friedrich M. Müller’in (1823-1900) “Türk dilini incelerken insan zekâsının dilde başardığı büyük mucizeyi görürüz.” (akt. Karaalioğlu 1995: 7) ifadesi de Türkçenin özel yapısını objektif olarak ortaya koyması açısından önemlidir. Gerçekten de Türkçenin matematiğe dayalı yapı özelliği, söz dizimi üzerine çalışanların araştırma konusu ve ilgi alanlarından olmuştur.

4.1. Türkçenin Tarihî Metinlerinde Söz Dizimi

Türkiye Türkçesinde ve birçok çağdaş Türk lehçesinde gördüğümüz söz dizimi esnekliği, Türkçenin tarihî metinlerinde de sıkça karşımıza çıkmaktadır. Tarihî dönem metinleri üzerine kapsamlı bir araştırma yapan Haydar Ediskun; *Oğuz Kağan Destanı*, *Orhun Yazıtları*, *Dede Korkut Kitabı*, *Kâbusnâme Çevirisi* ve *Âşıkpaşazade Tarihi*’ndeki devrik cümleleri tespit etmiş ve bu cümleleri yapılarına göre incelemiştir (1967: 130-138).

Ediskun’un örneklerinden bazıları şunlardır:

Hem iki yıldız doğdu ol zamanda kuyruklu. (Âşıkpaşazade Tarihi)

³ Konuyla ilgili görüş ve tartışmalar için bkz.: Sedat Balyemez (2021). “Unsurları Yer Değiştirmiş İsim Tamlamalarının Yüklem Olduğu Cümleler Üzerine”. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6/2, 959-969.

Hoşnûd et anı senden. (Kâbusname Çevirisi)
Sen munda kal aç kalık. (Oğuz Kağan Destanı)
Başlar kesildi top gibi. (Dede Korkut Kitabı)
Oğul dahi neylesün baba ölüp mal kalmasa. (Dede Korkut Kitabı)

Duman (2003: 209) ve Torun'un (2000: 229) çalışmaları da yine tarihi metinlerde devrik cümle örneklerine yer vermektedir.

4.2. Çağdaş Türk Lehçelerinde ve Bazı Dillerde Söz Dizimi

Gagavuz Türkçesi, Karay Türkçesi gibi bazı Türk lehçelerinde cümle öğelerinin sıralanışı Türkçenin özelliğini yansıtan Ö + T + Y düzeninde değil, Hint-Avrupa dillerine mahsus Ö + Y + T düzenindedir. Bu, birleşik cümleler için olduğu gibi basit cümleler için de geçerlidir (Özkan ve Musa 2004: 101).

N. Özkan, Gagavuz Türklerinin başka milletlerin dillerini öğrendikleri ve kullandıklarını ifade ederek Gagavuz Türkçesindeki değişmelerin tabii olduğuna işaret eder (2021: 846) ve Türkçedeki Ö + T + Y diziliminden farklı cümle dizilimi örneklerine yer verir:

Bir evdä var iki insan. Ö + Y + T
 (Bir evde iki insan var.)

Onnar büyüylär halkı köklerden. Ö + Y + T
 (Onlar halkın köklerinden büyüyorlar.)

Sandalyeci, Gagavuz Türkçesi yazı dilinde görülen bu devrik yapının sebebini Gagavuz Türkçesinin yazı dili olma çabalarının çok yeni olmasına bağlamakta ve bu durumun bir ekol, bir anlatım biçimi olarak kabul görmesi gerektiğini ifade etmektedir (2021: 159).

Musayev; Karay dinî eserlerinin dili İbrani cümle yapısına çok yakın olan Karaycanın Rusça, Polonyaca ve Ukrayince özellikler de gösterdiğinden söz eder ve Ö + Y + T öge dizilimine “Aytat ol maya bugün.” (Söylüyor o bana bugün.) cümlesini örnek verir (1977: 69, akt. Kocaoğlu 2017: 3).

Balakayev (ve Sayrambayev), Kazak Türkçesinde cümle unsurlarının bazılarının sabit, bazılarının kaygan olduğunu şu örnek cümle üzerinden anlatır: “*Joldasımız ekewmiz künde... qalınq ağaş kölengesinde jatatınbız. [Arkadaşım ikimiz (Arkadaşım ben) her gün... ağaç gölgesinde uzanır yatardık.]*” cümlesindeki *qalınq* (*kalın*) kelimesinin yeri sabit; *künde* (*her gün*) ve *ağaşınq kölengesinde* (*ağacın gölgesinde*) zarfları ve yer tamlayıcılarının yerleri ise değişkendir (1997: 201, akt. Özkan ve Musa 2004: 121).

Türkçede yüklem sonda bulunurken vurgulanmak istenen öge de yükleme yakın söylenir. Hint-Avrupa dillerinden İngilizce ve Rusçada *Özne + Yüklem + Tümleç* söz dizimi ve Hami-Sami dillerinden Arapçada *Yüklem + Özne + Tümleç* söz dizimine karşılık Türkçede *Özne + Tümleç + Yüklem* düzeni söz konusudur.

Türkçe: *Öğrenci kitap okuyor.* Ö + T + Y

Arapça: *Yağra' u ettâlibu kitâben.* Y + Ö + T

Rusça: *Studen çitayet knigu.* Ö + Y + T

İngilizce: *The student is reading a book.* Ö + Y + T

Nalçakan, Türkçede fiil cümlesinin fiilinin esas yerinin cümlelerin sonu olmakla birlikte cümlelerin herhangi bir yerinde de bulunabileceğini ve bu durumun cümlelerin fiil cümlesi olmasını değiştirmeyeceğini; Arapçada ise fiil cümlesinde fiilin her zaman cümlelerin başında bulunması ve öznenin önce gelmesi gerektiğini, bu kurala uyulmadığında ise cümlelerin fiil cümlesi olmaktan çıkıp isim cümlesine dönüşeceğini belirtir (2008: 78).

Fransızca da tümlecin eylemden sonra getirilme zorunluluğu vardır:

Ali est allé à l'école. (Ali okula gitti.)

À l'école Ali est allé. (Okula Ali gitti.) (Adamczewski 1991: 206).

Baskakov; Türk lehçelerinde standart cümle dizilişine göre zarfların, tümlecin ve öznenin yüklemden önce geldiğini belirtir (1965: 91). Baskakov'a göre Türkçede bu cümle sırasının bozulması sadece yapısal-sentaktik değişiklik değil, semantik-stilistik değişikliği de beraberinde getirir (2017: 64).

Sezer, Türkçedeki özgür öge dizilişinin matematiksel olarak gösterilebileceğine "Ali okula gitti." örneğinden hareketle dikkat çekmektedir (1991: 58):

Ali okula gitti.

Ali gitti okula.

Okula Ali gitti.

Okula gitti Ali.

Gitti okula Ali.

Gitti Ali okula.

Türkçede öğelerin seçimlik olarak cümlelerin herhangi bir yerine gidebilmesi, Türkçenin İngilizceye göre farklı tipolojik özelliklerinden biridir (Uzun 2000: 84).

Türkçede birleşik cümlelerin unsurları başka dillerdeki aynı yapılardan farklı olarak bağlaçsız birleşebilme özelliğine sahiptir. Aşağıdaki örneklerden görüleceği gibi Türkçede bağlaçsız kurulan birleşik cümle yapıları Rusça ve İngilizcede mümkün değildir çünkü bu dillerde birleşik cümlelerin bağlaçsız kurulması gramer hatası olarak kabul edilmektedir (Özkan ve Musa 2004: 114).

Türkçe: *Ben okula gelirken yağmur yağıyordu.*⁴

Rusça: *Şyol dojd' kogda ya (şyoşla) v şkolu.*

İngilizce: *It was raining when I was coming to school.*

Türkçe: *Bekledim, gelmedi.*

Rusça: *Jdal(a) (no) ne prişyol (prişla).*

İngilizce: *I waited but he (she) did not come.*

⁴ Örnekler Özkan'dan (2004: 114) alınmıştır.

Türkçede yardımcı cümlelerin yüklemeleri çekim ekleri almaz, fiilimsi eklerinden birini alır. Hint-Avrupa dillerinde bağlaçsız cümle kurulamadığı için Türkçedeki gibi sıralı cümle kavramı da yoktur.

Türkçe: *Doktor, hastalarını muayene edip hastaneden ayrıldı.*

Rusça: *Vrach osmotrel svoikh patsiyentov i pokinul bol'nitsu.*

İngilizce: *The doctor examined his patients and left the hospital.*

Örneklere de görüldüğü gibi Hint-Avrupa dillerinde genel itibarıyla asıl unsur yardımcı unsurdan önce gelir. Türkçede ise bu yapı tam tersine işleyerek “Doktor, hastalarını muayene edip hastaneden ayrıldı.” cümlesinde olduğu gibi yardımcı unsur olan “Doktor, hastalarını muayene edip” yan cümlesi “(Doktor) hastaneden ayrıldı.” asıl cümlesinden önce gelmektedir. Ancak Türkçede bu söz dizimi gerek yazı dilinde gerekse konuşma dilinde kesin bir kural olarak karşımıza çıkmamaktadır. Bu esneklik yukarıda da örneklendirdiğimiz gibi Türkçenin tarihi metinlerinde de sıkça görülmektedir.

Karahan’a göre cümle öğelerinin dizilişindeki bu hareketlilik Türkçenin anlatım gücünü ve imkânlarını genişleten bir özelliktir (2014: 12). Bu söz dizimi esnekliğini matematiksel olarak hesaplayıp örneklendirdiğimizde Türkçenin söz dizimi imkânlarının sınırlarını görmemiz mümkün olacaktır.

Öncelikle “Ayşe dün pikniğe gitmediği için Osman da bugün partiye gelmeyecekmiş.” cümlesinin söz dizimi kombinasyonlarına matematiksel olarak cevap aramak yerinde olacaktır. Bu cümle, yapısı bakımından girişik birleşik bir özellikte olduğu için cümlenin *yan cümle* ve *temel cümle* olmak üzere iki parçaya ayrılması gerekir. Yan cümlede *için* edatı *gitmediği* sıfat-fiiliyle birlikte kullanıma zorunluluğu taşıdığından dört, temel cümlede ise *da* bağlacı *Osman* öznesiyle birlikte kullanılacağı için dört unsur bulunmaktadır. Ayrıca yan cümle ve temel cümle de öncelik ve sonralık açısından yer değiştirilerek kullanılabilir. Bütün bu bilgiler ışığında yukarıdaki cümlenin söz dizimi kombinasyonları açısından matematiksel izahı şöyledir:

Ayşe dün pikniğe gitmediği için: $4! = 4.3.2.1 = 24$

Osman da bugün partiye gelmeyecekmiş: $4! = 4.3.2.1 = 24$

$4! \cdot 4! \cdot 2! = 24 \cdot 24 \cdot 2 = 1152$

Bu işlem, verilen cümlenin 1.152 farklı düzende yazılabileceğini göstermektedir. Chomsky’nin bir dil bilgisinin ürettiği cümlelerin dil bilgisel olsa bile anlamlı olmayabileceği görüşünün aksine bu 1.152 cümleyle Türkçede cümlelerin belli kurallara çerçevesinde üretildiğinde hepsinin anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

1. Ayşe dün pikniğe gitmediği için Osman da bugün partiye gelmeyecekmiş.
2. Ayşe dün pikniğe gitmediği için Osman da partiye bugün gelmeyecekmiş.
3. Ayşe dün pikniğe gitmediği için Osman da partiye gelmeyecekmiş bugün.
4. Ayşe dün pikniğe gitmediği için Osman da bugün gelmeyecekmiş partiye.
5. Ayşe dün pikniğe gitmediği için Osman da gelmeyecekmiş bugün partiye.
6. Ayşe dün pikniğe gitmediği için Osman da gelmeyecekmiş partiye bugün.
7. Ayşe dün pikniğe gitmediği için gelmeyecekmiş Osman da bugün partiye.
8. Ayşe dün pikniğe gitmediği için gelmeyecekmiş Osman da partiye bugün.

9. Ayşe dün pikniğe gitmediği için gelmeyecekmiş partiye Osman da bugün.
10. Ayşe dün pikniğe gitmediği için gelmeyecekmiş partiye bugün Osman da.
11. Ayşe dün pikniğe gitmediği için gelmeyecekmiş bugün Osman da partiye.
12. Ayşe dün pikniğe gitmediği için gelmeyecekmiş bugün partiye Osman da.
13. Ayşe dün pikniğe gitmediği için partiye gelmeyecekmiş Osman da bugün.
14. Ayşe dün pikniğe gitmediği için partiye gelmeyecekmiş bugün Osman da.
15. Ayşe dün pikniğe gitmediği için partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da.
16. Ayşe dün pikniğe gitmediği için partiye bugün Osman da gelmeyecekmiş.
17. Ayşe dün pikniğe gitmediği için partiye Osman da bugün gelmeyecekmiş.
18. Ayşe dün pikniğe gitmediği için partiye Osman da gelmeyecekmiş bugün.
19. Ayşe dün pikniğe gitmediği için bugün Osman da partiye gelmeyecekmiş.
20. Ayşe dün pikniğe gitmediği için bugün Osman da gelmeyecekmiş partiye.
21. Ayşe dün pikniğe gitmediği için bugün partiye Osman da gelmeyecekmiş.
22. Ayşe dün pikniğe gitmediği için bugün partiye gelmeyecekmiş Osman da.
23. Ayşe dün pikniğe gitmediği için bugün gelmeyecekmiş Osman da partiye.
24. Ayşe dün pikniğe gitmediği için bugün gelmeyecekmiş partiye Osman da.

...

1129. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da Ayşe dün gitmediği için pikniğe.
1130. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da Ayşe dün pikniğe gitmediği için.
1131. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da Ayşe pikniğe dün gitmediği için.
1132. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da Ayşe pikniğe gitmediği için dün.
1133. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da Ayşe gitmediği için dün pikniğe.
1134. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da Ayşe gitmediği için pikniğe dün.
1135. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da gitmediği için Ayşe dün pikniğe.
1136. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da gitmediği için Ayşe pikniğe dün.
1137. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da gitmediği için pikniğe dün Ayşe.
1138. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da gitmediği için pikniğe Ayşe dün.
1139. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da gitmediği için dün pikniğe Ayşe.
1140. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da gitmediği için dün Ayşe pikniğe.
1141. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da pikniğe dün gitmediği için Ayşe.
1142. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da pikniğe dün Ayşe gitmediği için.
1143. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da pikniğe Ayşe dün gitmediği için.
1144. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da pikniğe Ayşe gitmediği için dün.
1145. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da pikniğe gitmediği için dün Ayşe.
1146. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da pikniğe gitmediği için Ayşe dün.
1147. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da dün gitmediği için Ayşe pikniğe.
1148. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da dün gitmediği için pikniğe Ayşe.
1149. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da dün Ayşe pikniğe gitmediği için.
1150. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da dün Ayşe gitmediği için pikniğe.
1151. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da dün pikniğe gitmediği için Ayşe.
1152. Partiye bugün gelmeyecekmiş Osman da dün pikniğe Ayşe gitmediği için.⁵

⁵ 1.152 cümlelerin tamamına şu bağlantıdan erişilebilir:

https://drive.google.com/file/d/1uV2IT2Zm48QWLSvjuLy_NJtGQYXnNtIn/view?usp=sharing

Cümlede vurgu, anlama müdahale etmek amacıyla değiştirildiği için bu 1.152 cümlenin her birinin farklı anlam taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca bu cümlelerin her biri, cümle vurgusu söyleyişle değiştirilerek 8 farklı anlam taşıyabilir ve bu cümleden $1152 \cdot 8 = 9216$ farklı anlam elde edilebilir.

Ayşe dün pikniğe gitmediği için Osman da bugün partiye gelmeyecektmiş. (*Ayşe gitmemiş, başkası değil.*)

Ayşe **dün** pikniğe gitmediği için Osman da bugün partiye gelmeyecektmiş. (*Dün gitmemiş, başka bir gün değil.*)

Ayşe dün **pikniğe** gitmediği için Osman da bugün partiye gelmeyecektmiş. (*Pikniğe gitmemiş, başka bir yere değil.*)

Ayşe dün pikniğe **gitmediği için** Osman da bugün partiye gelmeyecektmiş. (*Gitmediği için, başka bir sebepten değil.*)

Ayşe dün pikniğe gitmediği için **Osman da** bugün partiye gelmeyecektmiş. (*Osman gelmemiş, başkası değil.*)

Ayşe dün pikniğe gitmediği için Osman da **bugün** partiye gelmeyecektmiş. (*Bugün gelmeyecektmiş, başka bir gün değil.*)

Ayşe dün pikniğe gitmediği için Osman da bugün **partiye** gelmeyecektmiş. (*Partiye gelmeyecektmiş, başka bir yere değil.*)

Ayşe dün pikniğe gitmediği için Osman da bugün partiye **gelmeyecektmiş.** (*Başka bir eylem değil.*)

Bu cümleye yeni bir unsur eklediğimizde,

$5! \cdot 4! \cdot 2! = 5 \cdot 4 \cdot 3 \cdot 2 \cdot 1 \cdot 4 \cdot 3 \cdot 2 \cdot 1 \cdot 2 \cdot 1 = 5.760$ anlamlı cümle elde edilebilir:

*Ayşe dün pikniğe **bilerek** gitmediği için Osman da bugün partiye gelmeyecektmiş.*

*Ayşe dün **bilerek** pikniğe gitmediği için Osman da bugün partiye gelmeyecektmiş.*

*Ayşe **bilerek** dün pikniğe gitmediği için Osman da bugün partiye gelmeyecektmiş.*

...

*Osman da bugün partiye gelmeyecektmiş Ayşe dün pikniğe **bilerek** gitmediği için.*

*Osman da bugün partiye gelmeyecektmiş Ayşe dün **bilerek** pikniğe gitmediği için.*

*Osman da bugün partiye gelmeyecektmiş Ayşe **bilerek** dün pikniğe gitmediği için.*

...

Cümleye iki yeni unsur eklediğimizde,

$5! \cdot 5! \cdot 2! = 5 \cdot 4 \cdot 3 \cdot 2 \cdot 1 \cdot 5 \cdot 4 \cdot 3 \cdot 2 \cdot 1 \cdot 2 \cdot 1 = 28.800$ anlamlı cümle yazılabilir.

*Ayşe dün pikniğe **bilerek** gitmediği için Osman da bugün **ona karşılık** partiye gelmeyecektmiş.*

5. Sonuç

Türkçe; köklü tarihi, bilim ve medeniyet dili olması ve çok geniş bir coğrafyada konuşulmasıyla büyük bir dil olmasının yanı sıra bazı özellikleri bakımından da birçok dilden ayrılır. Cümle öğelerinin dizilişindeki özgür hareketlilik bu özelliklerden biridir. Öğelerin özgür hareket edebilmesi, Türkçenin anlatım gücünü genişletmekte ve aynı

cümleden farklı anlamlar elde etme imkânı sunmaktadır. Türkçenin bu özelliği tarihî Türk lehçelerinde ve çağdaş Türk lehçelerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Cümle öğelerinin yerleri değiştirildiğinde anlama da müdahale edilmekte ve semantik açıdan yeni cümleler elde edilmektedir. Cümle öğelerinin yer değiştirebilmesi, bazı dillerde de bulunmakla birlikte öğeler Türkçedeki gibi özgür değildir.

Chomsky'nin bir dil bilgisinin ürettiği cümlelerin dil bilgisel olsa bile anlamlı olmayabileceği görüşünün aksine Türkçede cümlelerin belli kurallar çerçevesinde üretildiğinde hepsinin anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuç, birçok dil bilimci tarafından hayranlıkla dile getirilen Türkçenin matematiğe dayalı yapı özelliğinin ve anlatım gücünün genişliğinin göstergesi olarak değerlendirilmelidir

Kısaltma ve İşaretler

akt.	Aktaran	T	Tümleş
bkz.	Bakınız	Y	Yüklem
Haz.	Hazırlayan	ytb.	Yayın tarihi bilinmiyor
Der.	Derleyen	.	Çarpı işareti
Ö	Özne	!	Faktöriyel işareti.

Kaynakça

- ADAMCZEWSKI, Henri (1991). *Le Français Déchiffré clé du langage et des langues*. Armand Colin Paris.
- AYDIN, Özgür (1997). "Anadili Eğitimi, Yabancı Dil Öğretimi ve Evrensel Dil Bilgisi". *Dil Dergisi*, 54, 23-30.
- BALYEMEZ, Sedat (2021). "Unsurları Yer Değiştirmiş İsim Tamlamalarının Yüklem Olduğu Cümleler Üzerine". *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 959-969.
- BASKAKOV, N. Aleksandroviç (1965). *Struktura Prostogo Predlojeniya v Tyurkskih Yazıkah* (Türk Dillerinde Basit Cümlelerin Yapısı) Frunze 1956; *Tyurkskiye Yazıki* (Türk Dilleri) Moskova 1960; *Nekotorye Nablyudeniya Nad Sintaksisom Karaimskogo Yazıka* (Karaim Dilinin Sentaksisi ile İlgili Bazı Gözlemler), Moskova.
- BASKAKOV, N. Aleksandroviç (2017). *Çağdaş Türkçede Cümle* (Çev. Oktay Selim Karaca). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- CHOMSKY, Noam (2002). *Syntactic Structures*. New York: Mouton Press.
- DELİCE, H. İbrahim (2012). *Türkçe Sözdizimi*, 4. Baskı. İstanbul: Kitabevi.
- DUMAN, Musa (2003). "Devrik Cümle ve Vasiyetname'deki Örnekleri Üzerine". *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 30, 209-233.
- EDİSKUN, Haydar (1967). "Devrik Cümle Üzerine Bir Araştırma". *Dilbilgisi Sorunları-I*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- ERCİLASUN, A. Bican (1986). "Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 34, 13-16.
- ERCİLASUN, A. Bican (2008). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 5. Baskı. Ankara: Akçağ.
- GENCAN, T. Nejat (1971). *Dilbilgisi*, 2. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- HENGİRMEN, Mehmet (1998). *Türkçe Dilbilgisi*, 3. Baskı. Ankara: Engin.
- İBNÜ'D-DEVÂDÂRÎ (1992). *Kenzü'd-dürrer* (Haz. Dorothea Krawulsky). Wiesbaden-Beyrut.
- KARAALIOĞLU, S. Kemal (1995). *Sözlü/Yazılı Kompozisyon Konuşmak ve Yazmak Sanatı*, 26. Baskı. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- KARABULUT, Ferhat (2007). "Türk Diline Kuramsal Yaklaşım". *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı-Bildiriler*, s.: 1255-1270, (Ed.: Fikret Türkmen, Gürer Gülsevin). İzmir: Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları.
- KARAHAN, Leyla (2014). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ.

- KOCAOĞLU, Timur (2017). “Karaycanın Bugünkü Durumu: Mykolas Firkovičius ile Mark Lavrinovičius’lerin Anısına”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5/12, 1-16.
- KORKMAZ, Zeynep (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- NALÇAKAN, Zübeyt (2008). *Arapça ve Türkçede İsim ve Fiil Cümlesinin Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi.
- ÖZKAN, Fatma; BAĞDAGÜL, Musa (2004). “Yabancı Dillerin Türkçenin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi”. *Bilig Dergisi*, 30, 95-139.
- ÖZKAN, Nevzat (2021). “Gagavuzlara Türkiye Türkçesi Öğretimi”. *Erciyes Akademi*, özel sayı, 837-854.
- SEZER, Ayhan (1991) “Türkçe Sözdizimi”. *Dilbilim Yazıları*. (Der. Ayhan Sezer, Sabri Koç). Ankara: Usem, 56-69.
- SHERRİL, Charles H. (ytb.). *Bir Elçiden Gazi Mustafa Kemal* (Çev. Alp Ilgaz). Tercüman 1001 Temel Eser-23.
- SIMONS, Gary (2021). “Welcome to the 24th edition”. *ethnologue.com*, USA, February 22.
- TOPALOĞLU, Ahmet (2019). *Karşılaştırmalı Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Dergâh.
- TORUN, Yeter (2000). *Gazavat-ı Sultan Murad bin Mehemed Han’da Cümle*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TUNA, O. Nedim (1997). *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ve Türk Dilinin Yaşı Meselesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- UZUN, N. Engin (2000). *Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil..